

УДК 342.7.316

DOI 10.32782/2312-1815/2024-17-17

Юрій Махно

ORCID: 0009-0005-2263-0497

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА ФУНКЦІЇ

У статті здійснено аналіз поняття політичної участі та її ключових функцій. Зазначено, що активна політична участь громадян є важливим елементом демократичного режиму. Завдяки розвитку інформаційних технологій та глобалізації зростає кількість форм та способів політичної участі. Термін «політична участь» визначається різними способами, включаючи вибори, участь у громадських асоціаціях тощо. Досліджено різні підходи та трактування політичної участі, включаючи її роль у соціальному розвитку та демократизації суспільства. Стаття розглядає концепцію політичної участі, висвітлюючи класичну дефініцію, запропоновану С. Вербою та Н. Наєм. Автори визначають політичну участь як прямий або опосередкований вплив приватних громадян на формування уряду та його діяльність. Зазначено, що ступінь участі залежить від соціальних чинників. Розглянуто еволюцію поглядів на політичну участь, відзначаючи перехід від обмеженого уявлення про участь як голосування на виборах до розширеного вивчення політичної поведінки громадян. Розглянуто концепцію «конвенційної» та «неконвенційної» участі. Висвітлено різні підходи до розуміння автономної та мобілізованої політичної участі, а також вплив соціальних систем на її характер. Стаття розглядає важливість політичної участі у демократичному суспільстві та визначає ключові функції цього явища. Зазначено, що політична участь включає у себе різні форми активності, такі як участь у виборчих процедурах, громадські обговорення та петиції. Зокрема, увага акцентується на ролі політичної участі у сприянні активному громадянству, легітимації влади, формуванню громадської думки та соціалізації громадян. У контексті України вказано на труднощі формування традиції консультацій та взаємодії влади з громадянами. Акцентовано на обмеженнях, які включають пасивність громадян, низький рівень інформованості та відсутність стимулів для представників влади до ефективної взаємодії з громадою. Наголошено на важливості залучення громадських організацій до вирішення соціально-політичних проблем в Україні.

Ключові слова: політична участь, демократія, вибори, громадські об'єднання, влада, суспільство.

Вступ. У сучасному політичному дискурсі питання політичної участі займає центральне місце, визначаючи взаємодію громадян із політичною системою та формуючи основу демократичного суспільства. Сутність політичної участі полягає в активній взаємодії індивіда чи групи осіб із політичним процесом, яка проявляється у різноманітних формах та виявах цивільно-громадянської активності. Від виборів до громадських об'єднань політична участь репрезентує важливий елемент демократичного устрою, аналіз якого дає змогу визначити рівень залучення громадян до політичного життя та його вплив на сталість і ефективність політичної системи.

Матеріал і методи дослідження. Робота ґрунтується на аналізі науково-методичної літератури, методичних посібників, наукових статей, періодичних видань та напрацювань сучасних та попередніх вчених і дослідників, серед них: М.М. Костельнюк, О.І. Косілова, S. Verba, N.H. Nie, P.J. Conge та багато інших.

Методи дослідження: систематизація, конкретизація, аналіз результатів діяльності дослідників із проблеми проведеного дослідження.

Результати та обговорення. Проголосивши незалежність, Україна задекларувала намір побудувати демократичний політичний режим. Одним із важливих складників демократії є активна позиція індивідів щодо політичних процесів, яка проявляється, зокрема, у політичній

участі громадян. Участь особи в політичному житті суспільства показує, насамперед, рівень демократизації соціуму, свідомості громадян, рівень дієвості впливу особи [4, с. 32].

У сучасних умовах завдяки стрімкому розвитку інформаційних технологій та глобалізації дедалі більше громадян беруть активну участь у політичному житті, збільшується кількість форм та способів політичної участі [3, с. 127].

До середини ХХ ст. політична участь трактувалася переважно як участь у виборах і державному управлінні. Згодом це поняття стало застосовуватися до дій будь-якої людини, будь то політичний діяч, державний службовець або звичайний громадянин, який активно бере участь у той чи інший спосіб у здійсненні політики в рамках політичної системи будь-якого типу [3, с. 128].

У демократичних системах політична участь поряд із вільним доступом до інформації, правом обирати і бути обраним, свободою створення та приєднання до громадських асоціацій, змагальністю політичних акторів є важливим елементом функціонування держави. Практики участі громадян у політиці сприяють узгодженню інтересів суспільства та еліт, коригуванню політичного курсу керівництва країни, контролю узгоджених політичних рішень і моніторингу їх виконання, делегуванню управлінських повноважень конкретним державним менеджерам і гарантуванню, таким чином, легітимності чинного політичного режиму. Верховенство права при цьому дає змогу уникати найбільш небезпечних проявів свавілля влади або зловживань із боку громадян [6, с. 95].

Дискурс щодо участі базується на давніх традиціях та історії розвитку, унаслідок чого розрізняють участь як структурний принцип та принцип дії постіндустріального суспільства у вужчому розумінні (політична участь) та в ширшому розумінні (участь у всіх сферах життя). Слід зазначити, що науковці по-різному тлумачать її зміст та сутність. Відрізняються також підходи до визначення видів та форм політичної участі [3, с. 128].

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників поширеними є такі трактування політичної участі:

- вільна активність громадян, спрямована на прямий чи опосередкований вплив на ухвалення тих чи інших варіантів або альтернатив на різних рівнях політичної системи;
- механізм «політичної машини», за допомогою якого забезпечується демократія, пов'язана з наданням максимально широкого доступу до структури прийняття рішень для різноманітних груп (теоретики структурного функціоналізму);
- більш-менш регулярне і насамперед інструментальне застосування акторами різних форм політичної діяльності, засобом, за допомогою якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень;
- одна з категорій теорії політичної соціалізації, конкретизується як форма залученості особистості до політики;
- різновид професійної політичної діяльності, спосіб самоствердження людини й формування культури спілкування, навичок управлінської і самоуправлінської діяльності, практичний рівень залучення індивіда у політичне життя, що змушує його реалізовувати конкретні соціально значимі дії [4, с. 33].

Класична дефініція політичної участі була запропонована С. Вербою та Н. Наєм, які визначили її як прямий або опосередкований вплив приватних громадян на формування уряду та його діяльність. Учені також указували, що ступінь участі громадян у політичному житті є неоднаковою і залежить від низки соціальних чинників, як то соціально-економічний статус, інтерес до політики, політична компетентність, наявність необхідних для участі ресурсів тощо.

Ранні дослідження асоціювали політичну участь саме з голосуванням громадян на виборах та їх залученням до виборчих кампаній у рамках функціонування системи представництва. Однак політична практика чітко демонструвала, що громадяни задіяні в політичному

процесі також і в періоди між виборами, особливо коли інститути громадського контролю, ЗМІ або політична опозиція сигналізують про нехтування інтересами більшості і наполягають на потребі реагувати на дії влади [6, с. 95].

Так, із 60-х років підкреслено вузький підхід до аналізу політичної участі змінюється на більш різнобічне вивчення політичної поведінки громадян. З'являється широке коло праць, у яких усе більше есплікується понятійне поле цієї політологічної категорії – спершу до масштабів «конвенційної» активності громадян. У роботі «Участь в Америці» Верба та Наєм указують перелік із 12 форм конвенційної участі, які досліджуватимуть:

- регулярну участь у голосуванні на президентських виборах;
- постійну участь у місцевих виборах;
- активну участь у діяльності щонайменше однієї організації, що опікується проблемами громади;
- спільну з іншими діяльність із вирішення проблем громади;
- спроби переконати інших голосувати так само, як респондент;
- активну роботу на користь партії або кандидата на виборах;
- контактування з представниками місцевої влади з приводу якоїсь проблеми;
- відвідування хоча б одного політичного мітингу або з'їзду за останні три роки;
- контактування з представником адміністрації штату або держави з приводу якогось питання чи проблеми;
- участь у створенні групи або організації для вирішення проблем громади;
- грошову підтримку партії або кандидата під час виборчої кампанії;
- членство в політичному клубі або організації [8, с. 31].

Розпочате Вербою та Наєм розширення категорії політичної участі продовжили інші дослідники. Розглядаючи політичну участь насамперед як дію, С. Барнз, М. Каазе та ін. в межах масштабного дослідження Political Action Project (1970-ті роки) додали до поля концептуалізації (та до соціологічних опитувальників) так звану неконвенційну участь громадян – участь у страйках, протестах, несанкціонованих мітингах, збір підписів під петиціями тощо, – яка також визнається спробою вплинути на політичну систему, нехай і поза рамками формальних механізмів політичного процесу [7, с. 242].

Американський соціолог Х. Макклоскі визначає політичну участь як добровільну діяльність, завдяки якій члени суспільства беруть участь у виборах правителів і прямо чи опосередковано у формуванні державної політики.

На противагу Х. Макклоскі науковці С. Хантінгтон та Дж. Моріс Нельсон критикують трактування терміна «політична участь» лише як добровільної діяльності, констатуючи, що індивід чи група людей можуть здійснювати політичну участь і з примусу. На основі цього розглядають автономну (добровільну) та мобілізовану (примусову) політичну участь.

Автономна політична участь існує тоді, коли громадяни свідомо є активними та власні політичні рішення приймають без примусу політиків. Цей тип використовується переважно в країнах Заходу. Щодо мобілізованої політичної участі, то вона на відміну від автономної є вимушеною дією та участю у подіях, акціях, виборах і залежить від неполітичних стимулів (страх, підкуп, фальш). Це характерно для тоталітарних режимів та традиційних суспільств [5, с. 66].

Ураховуючи різні критерії, політична участь може бути: організованою (громадяни беруть участь у політичному житті на основі чітко продуманого плану); неорганізованою (ніким не керованою і здебільшого спонтанною); традиційною (здійснення політичних дій та вчинків відбувається згідно з установленими нормами, схемами діяльності, дотримуючись стереотипної поведінки); новаторською (передбачає введення новизни); постійною (циклічно тривала участь, що має сталий характер та взаємодію); епізодичною (нетривала участь у певний момент

політичного життя); прямою (у межах невеликих політичних груп, де народ безпосередньо приймає рішення більшістю голосів. На загальнонаціональному рівні до неї можна зарахувати референдум та плебісцит); опосередкованою (за допомогою голосування громадяни обирають тих, хто представлятиме їх на різних рівнях владних структур та прийматимуть від їхнього імені політичні рішення) [4, с. 34].

Політична участь є не лише важливим елементом демократичного суспільства, а й визначальним чинником його стабільності та ефективності. Участь громадян у політичних процесах включає у себе різні форми вияву активності, такі як участь у виборчих процедурах, громадські обговорення, петиції та інші вирази громадянської активності.

Однією з ключових функцій політичної участі є сприяння активному громадянству. Ця функція базується на ідеї, що участь громадян у політичних рішеннях є не лише їхнім правом, а й обов'язком перед суспільством. Активні громадяни не лише виражають свої індивідуальні думки та погляди через виборчі процеси, але й сприяють розкриттю нових соціальних потреб та емпіричних рішень. Ця функція політичної участі є динамічною силою, яка стимулює соціальну трансформацію та пристосування суспільства до нових викликів.

Другою важливою функцією політичної участі є легітимація влади. Активна участь громадян у виборчих процесах та громадських обговореннях визначає рівень довіри до влади та її призначених представників. Легітимація влади, отримана через широку підтримку громадян, є основою для стабільності політичної системи. Підтримка громадян указує на їхню впевненість у тому, що влада діє в їхніх інтересах та відповідає вимогам суспільства [1, с. 340].

Третьою функцією політичної участі є формування громадської думки. Участь громадян у громадських обговореннях та інших формах вираження думок сприяє обміну ідеями та стимулює дискусії, що важливо для розроблення комплексних та обґрунтованих рішень. Громадська думка, сформована через активну участь громадян, є важливим чинником визначення пріоритетів, цінностей та напрямів розвитку суспільства.

Останньою, але не менш важливою функцією політичної участі є соціалізація громадян. Участь у політичних процесах дає змогу громадянам розвивати соціальні навички, аналітичне мислення та етичні цінності, які є важливими для активного громадянського життя. Цей процес сприяє формуванню високоінтелектуальних та відповідальних громадян, які здатні не лише брати участь у політичних рішеннях, а й приймати їх свідомо та аналітично [2, с. 69].

На відміну від демократичних країн в Україні так і не сформувалася традиція підготовки, ухвалення та реалізації владного рішення як результату тривалого процесу консультацій, обговорень, діалогу влади та громадян, урахування пропозицій громадянського суспільства. Доречно акцентувати увагу на тому, що основними обмеженнями на шляху ефективної взаємодії влади та громадян, участі громадян у прийнятті владних рішень є: пасивність громадян; недостатній рівень інформованості населення; невизначеність механізмів фінансового та матеріального забезпечення громадських ініціатив; відсутність необхідності (та відповідних стимулів) у представників влади до взаємодії з громадою. У розвинених демократичних країнах громадські організації часто залучаються до вирішення соціально-політичних проблем. Українській державі також потрібно визначити, які соціальні проблеми вона може вирішити сама, а які – спільними зусиллями з громадськими організаціями [4, с. 34].

Висновки. Отже, політична участь – це дії, за допомогою яких громадяни будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності. У цьому сенсі участь у політиці розуміється як один із засобів, використовуваних людиною для досягнення своїх власних, індивідуально усвідомлених цілей. Причому така форма реалізації особистих потреб формується у процесі взаємодії індивіда з урядом, органами влади, іншими політичними інститутами і силами. Політичну участь за сучасних глобальних процесів інтеграції, формування нового світового порядку можна розглядати як одну з основних характеристик

демократії, як засіб політичної соціалізації та політичного виховання, розв'язання конфліктів, боротьби з бюрократією і політичним відчуженням мас. Ця проблематика не є до кінця розглянутою і має подальші перспективи для дослідження, адже вимагає структуризації політичної участі та чіткого окреслення причин неучасті громадян, що дасть змогу інтенсифікувати політичну активність народу та спрямувати її у русло демократичного розвитку.

Література:

1. Бортніков В. Демократія участі як суспільний феномен. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. 2018. № 12. С. 334–341.
2. Єфтені Н.М. Особливості формування політичної свідомості. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 66–70.
3. Косілова О.І. Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. № 2(50). С. 127–133.
4. Костельнюк М.М. Політична участь як визначальний чинник демократизації політичного процесу. *Politicus*. 2019. № 3. С. 32–37.
5. Кулеба О. Політична участь: суть, різновиди та особливості. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2010. Вип. 22. С. 65–69.
6. Янченко А.О. Форми політичної участі: аналітичні підходи до картування партисипації громадян. *Політикус*. 2021. № 3. С. 94–102.
7. Conge P.J. The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*. 1988. Vol. 20. Issue 2. P. 241–249.
8. Verba S., Nie N.H. Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York: Harper and Row, 1972. 428 p.

References:

1. Bortnikov, V. (2018). Demokratsiia uchasti yak suspilnyi fenomen [Participatory democracy as a social phenomenon]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityka i politolohy pro nei*. No. 12. P. 334–341. [in Ukrainian]
2. Yefteni, N.M. (2019). Osoblyvosti formuvannia politychnoi svidomosti [Peculiarities of the formation of political consciousness]. *Politychne zhyttia*. No. 4. P. 66–70. [in Ukrainian]
3. Kosilova, O.I. (2021). Politychna uchast yak forma realizatsii politychnykh prav: teoretyko-pravovyi diskurs [Political participation as a form of realization of political rights: theoretical and legal discourse]. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. No. 2 (50). P. 127–133 [in Ukrainian].
4. Kostelnyuk, M.M. (2019). Politychna uchast yak vyznachalnyi chynnyk demokratyzatsii politychnoho protsessu [Political participation as a determining factor in the democratization of the political process]. *Politicus*. No. 3. P. 32–37. [in Ukrainian].
5. Kuleba, O. (2010). Politychna uchast: sut, riznovydy ta osoblyvosti [Political participation: essence, varieties and features]. *Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku: zbirn. nauk. pr.* Lviv, Issue 22. P. 65–69. [in Ukrainian]
6. Yanchenko, A.O. (2021). Formy politychnoi uchasti: analitychni pidkhody do kartuvannia partysypatsii hromadian [Forms of political participation: analytical approaches to mapping citizen participation]. *Politicus*. No. 3. P. 94–102. [in Ukrainian]
7. Conge, P.J. (1988). The Concept of Political Participation: Toward a Definition. *Comparative Politics*. No. 20 (2). P. 241–249. [in English].
8. Verba, S. & Nie, N.H. (1972). Participation in America: Political Democracy and Social Equality. New York: Harper and Row. [in English].

Yurii Makhno. Political participation: the essence of the concept and function

The article provides an analysis of the concept of political participation and its key functions. It emphasizes that active political participation of citizens is a crucial element of a democratic regime. With the development of information technologies and globalization, the variety of forms and ways of political participation is growing. The term «political participation» is defined in different ways, including participation

in elections, involvement in civic associations, etc. The article explores various approaches and interpretations of political participation, including its role in social development and democratization. The authors define political participation as the direct or indirect influence of private citizens on the formation and activities of the government, highlighting that the degree of participation depends on social factors.

The evolution of views on political participation is discussed, noting the shift from a limited understanding of participation as voting in elections to a broader study of citizens' political behavior. The concept of «conventional» and «unconventional» participation is examined, and different approaches to understanding autonomous and mobilized political participation are highlighted, as well as the impact of social systems on its character.

The article underscores the importance of political participation in a democratic society and identifies its key functions. It mentions various forms of activity, such as participation in electoral processes, public discussions, and petitions. Particularly, attention is focused on the role of political participation in promoting active citizenship, legitimizing authority, shaping public opinion, and citizen socialization.

In the context of Ukraine, the article points out the challenges in forming a tradition of consultations and interaction between the government and citizens. It emphasizes limitations, including citizen passivity, low levels of awareness, and the lack of incentives for government representatives to effectively engage with the public. The importance of involving civic organizations in addressing socio-political issues in Ukraine is highlighted.

Key words: *political participation, democracy, elections, civic associations, government, society.*